

цінностного підходу к обществу, которые развивались философией неокантианства. Он выделял идеальный план бытия общества, который образуют ценности и нормы, служащие ориентирами для людей в их общественной жизни. Основой либерализма является признание политических и правовых ценностей и норм, обеспечивающих свободное развитие личности. Способом реализации этих норм является правовое государство, которое Б. Кистяковский понимал как осуществление человеческой солидарности. Субъектом нормотворчества он считал культурную общественность, которая имеет национальный характер и придаёт нормам и ценностям национальную форму. В статье делается вывод о признании Б. Кистяковским необходимости поддержки государством развития национальной культуры, поскольку общечеловеческие нормы морали, права, познания, художественного творчества, на его взгляд, полно и без принуждения реализуются только в национальных культурных формах.

Ключевые слова: ценность, норма, права человека, либерализм, государство, национальная культура, национальное государство.

Summary. Datzenko V. S. The national idea and the principles of liberalism in the works of B. Kistiakivsky. The paper analyzes one of the major aspects in the socio-political conception of Bogdan Kistiakivsky, the Ukrainian philosopher, man of law, and sociologist of the beginning of the XX century, namely, the connection of his liberal principles and his national persuasions. It is established that Ukrainian thinker grounded his views on the conception of natural human rights and principles of the normative-value approach to society, which were developed by philosophy of neokantianism. He distinguished the ideal plan of the social being, which is formed by values and norms, servings as reference-points for people in their public life. The basis of liberalism is acceptance of political and legal values and norms, providing free development of personality. The means of realization of these norms is the legal state which B. Kistiakivsky understood as realization of human solidarity. He considered the cultural public to be the subject of the norms creation. This cultural public has a national character and gives a national form to norms and values. The conclusion is made in the paper about B. Kistiakivsky's accepting the necessity of the state support to the development of the national culture, as common to all mankind norms of morals, law, cognition, artistic work, to his mind, are fully and without compulsion realized only in the national cultural forms.

Key words: value, norm, human rights, liberalism, state, national culture, national state.

УДК 123.1

Г. М. Шевченко

ФЕНОМЕН СВОБОДИ ЯК СКЛАДОВОЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Проаналізовано основні проблеми, які пов'язані з можливістю реалізації свободи людини, як невід'ємного атрибуту демократичного суспільства, в умовах сучасного соціуму. Зазначається, що свобода людини постає як результат її здатності до рефлексії, прийняття рішень та визначення власних життєвих стратегій у глобалізованому світі. Наголошується, що сутність свободи не тільки в усвідомленні необхідності, свобода – це активні дії, подолання стану пасивності, бездіяльності в яких виявляється воля людини до свободи та долаються різноманітні перешкоди. Підкреслено, що актуальним питанням сьогодення залишається питання про зміст свободи у технократичному суспільстві, де проблеми економічного зростання в умовах кризи та екологічної небезпеки виходять на передній план. Зазначається, що досягти свободи, а отже подолати відчуження та привласнити продукти власної життєдіяльності людина може лише в суспільстві, в суспільному процесі виробництва, коли збігаються особисті й суспільні інтереси учасників спільної діяльності, а свобода людини визначається ступенем свободи інших людей.

Ключові слова: свобода, необхідність, відчуження, привласнення, комунікація, суспільство.

Постановка проблеми. На початку нового тисячоліття феномен свободи тісно вписується в систему життєдіяльності сучасного українського суспільства у відповідності з глобалізаційними трансформаціями в умовах цивілізаційного поступу.

Свобода є однією з основоположних цінностей у світоглядному контексті демократичного суспільства. Але чи можна розцінювати таку ситуацію як свідчення нових можливостей реалізації свободи і справедливості у сучасному відчуженому соціумі. Свобода надає можливість діяти, а не є самою дією, тому чи є сенс говорити про свободу в суспільстві

де бракує взаємної довіри, рівності, справедливості та безпеки. Актуальність свободи кожного в умовах сучасного соціуму постійно зростає. «Одномірна людина», на думку Г. Маркузе, сприймає світ через призму «одномірної свідомості», сформованої засобами масової інформації та підпорядкованої існуючим соціальним нормам. Разом з тим, «одномірна свідомість» є наслідком домінування над особистістю відчужених сил, соціальна обумовленість яких перешкоджає вияву свободи в пізнанні і освоєнні світу. У процесі самовизначення людина може вільно зайняти власну позицію стосовно певних умов: опинитися на полюсі відчуження, або реалізувати власну свободу у творчій привласнюючій життєдіяльності. Як творець власної долі, незважаючи на наявність обмежень і зовнішній тиск, створити простір свободи, підтримувати та розширювати його шляхом привласнення знання, розширення свідомості, відновлення природних, неспотворених комунікацій. Розвиток комунікативних технологій сьогодення актуалізує питання етичного характеру реалізації прав і свобод громадян, зокрема, права на свободу думки та слова. Значно зростає суспільний ризик, пов'язаний з культивуванням в інформаційному просторі провокативності, неправдивості, перебільшення, подальшої спектуалізації суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У філософських доробках, починаючи з класичних розвідок Г. Гегеля, Р. Декарта, І. Канта, Ш. Монтеск'є, Ф. Ніцше, проблема свободи залишається однією з найактуальніших тем. До аналізу категорії свободи вдаються екзистенціалісти М. Бердяєв, А. Камю, Ж.-П. Сартр та ін.. Значно розширено спектр питань, які стосуються проблематики свободи в роботах зарубіжних авторів різних часів: Т. Адорно, Ж. Атталі, І. Берліна, Ж. Бодріяра, Г. Маркузе, М. Ріделя, О. Шпенглера, М. Фуко, В. Франкла, Е. Фромма, А. Шопенгауера, Ф. Хайека та інших.

У розмислах про свободу українські дослідники В. Андрущенко, Є. Андрос, І. Бичко, В. Табачковський, А. Єрмоленко, М. Попович, Г. Шалашенко та багато інших розвивають власне бачення феномену свободи, а їх творчий доробок відкриває шлях до нових теоретичних обґрунтувань та практичних якісних змін у соціокультурному бутті людини.

Особливості вияву свободи багато в чому обумовлюються особливостями комунікативних характеристик сучасної епохи. У процесі переорієнтації з традиційної філософії суб'єктивності на філософію інтерсуб'єктивності уявлення про свободу формувалося як принцип «безпосередньо-комунікативної» та «етично-раціональної» поведінки людей (Ю. Хабермас, К. Апелль та ін.).

Суперечки в умовах, коли одна частина дослідників продовжують стверджувати, що свобода залишається головною цінністю сучасності, а інші наводять аргументи на користь знецінення цього поняття з різних причин, більш чітко висвітлюються подальші перспективи її сучасної інтерпретації.

Метою статті є спроба розкрити сутність свободи людини як одного з головних вимірів її соціального буття в демократичному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. На інформаційному етапі розвитку цивілізації світ рухається до вільно організованого, відкритого комунікативного простору. Наскільки людина є вільною, може оцінити тільки вона сама. Свобода людини постає як результат її здатності до рефлексії, прийняття рішень та визначення власних життєвих стратегій у глобалізованому світі. Свобода людини обумовлена її уявленнями про оточуючий світ, про себе саму, свою природу і власне призначення: «Сучасні розмисли про свободу тяжіють не до протиставлення її соціальній структурованості, організованості тощо, а до досягнення свободи як принципу людської самореалізації, котрий корелятивний згаданим ознакам соціальності» [9, с. 63].

З історії вивчення проблеми свободи простежується велике розмаїття поглядів. Ідею свободи відстоює І. Кант та говорить не про свободу «від», а про свободу серед певних закономірностей, які людина може вільно осмислювати. Її витoki містяться всередині самої особи, тому кожна людина є носієм морального закону, який єдиний для всіх, існує як заповідь і є обов'язковим для виконання. Отже, свобода немає нічого спільного із сваволею, передбачає самообмеження та повагу до свободи й інтересів інших, ставлення до інших

людей як до цілі, а не засобу досягнення власних цілей. Моральна і громадянська свобода, таким чином, передбачає можливість дій, започаткованих на принципах добра і справедливості: «Справедливість є охоронниця життя і свободи громадян», – наголошує К. Гельвецій [3, с. 150].

Сутність свободи не тільки в усвідомленні необхідності, свобода – це активні дії, подолання стану пасивності, бездіяльності в яких виявляється воля людини, долаються перешкоди, а «відносно тих, хто залишається рабами, не здійснюється ніякої абсолютної несправедливості; адже, хто не має мужності ризикнути життям для досягнення своєї свободи, той заслуговує бути рабом», – вважає Г. Гегель [2, с. 246]. Тому такої значимості він надає активній творчій діяльності мислення для пізнання світу, можливості оволодіти і підкорити його на благо людства, на шляху до всезагальної мети – світового розуму.

Ідею свободи творчої, не відчуженої особистості розробляв М. Бердяєв. Єдиною реальністю він проголошує існування суб'єкта, в основі творчості якого лежить «абсолютна свобода». Він говорить про свободу як безкінечну можливість для виявлення як добра, так і зла. Свобода, сама по собі, не є гарантією того, що людина буде творити добро і прийде до Бога. Отже, свобода пов'язана з вивільненням творчої енергії для творення нового, для «звільнення людини – не тільки від чогось, а й для чогось. І це для і є творчість людини» [1, с. 134].

На думку К. Маркса, праця завжди залишатиметься сферою необхідності, а царство свободи починається за її межами. Радянські дослідники зазначали, що немає якоїсь загальної свободи, свобода завжди конкретна і вона обумовлена відповідними формами необхідності природної, соціальної, духовної тощо [4, с. 151]. У суспільстві існують формальні свободи – право висловлювати свою думку, писати, обирати віру тощо, і реальні свободи повсякдення в труді, що детерміновані необхідністю боротьби за виживання.

Намагання завоювати реальні свободи призвело до руйнації формальних свобод. Не вдалося суттєво підняти рівень життя робітників як і досягнути більш широкого представництва в суспільній діяльності. Занепад ліберальної доктрини «тісно пов'язаний з перетлумаченням свободи як наявності доступу до засобів, необхідних для досягнення багатьох особливих цілей, причому вважалось, що ці засоби мають бути надані державою» [10, с. 148]. Ліберальна концепція свободи не містила претензій до держави чи громади про надання певних благ, а спрямовувала на усунення перешкод для досягнення цілей зусилля самого індивіда.

Суспільний прогрес не співпадає з динамікою еволюції окремо взятої особистості. Нерівномірність, асинхронність, несправедливість соціального облаштування теоретики марксизму намагалися подолати через революційну активність та диктатуру пролетаріату, що мало сприяти подоланню відчуження та утвердження свободи і рівності широких мас трудящих. Реалізація свободи в контексті соціальної рівності, як рівність шансів для всіх і кожного зокрема, також не принесла очікуваного результату. Жовтнева революція не виправдала сподівань трудящих щодо «стрибка людства із царства необхідності в царство свободи» [8, с. 294-295]. Адміністративно-командна модель суспільства, що почала формуватися в СРСР, сприяла монополізації державним апаратом усіх сфер життєдіяльності, а виробничі відносини були поглинуті політичними регуляторами, що призвело суспільство до краху. Спроби партійного керівництва СРСР забезпечити свободи радянських людей шляхом економічної рівності виявилися провальними. Замість свободи люди отримали «зрівнялівку» та поступово втрачали інтерес до роботи. Тому «звернення до осмислення деформацій людського ества у ситуації ствердження тоталітарної несвободи, а також до того негативного досвіду, якого в таких умовах набуває людина», – було надзвичайно актуальним [5, с. 91].

Серед радянських дослідників першим виявив зв'язок між поняттями відчуження, свободи та привласнення, як реальністю соціального буття, Ю. Давидов. Для індивіда межі суспільства на певному етапі історичного розвитку є чітко визначеними, тому свобода розподіляється у зазначених межах, з яких одна є відчуженням, а друга –

привласненням, вважає він [6, с. 31]. Схожі думки ми знаходимо у К. Ясперса. «Свобода – це подолання того зовнішнього, яке все-таки підпорядковує мене собі. Свобода виникає там, де це інше вже не є для мене чужим, де, навпаки, я впізнаю себе в іншому або де це зовнішньо необхідне стає моментом мого існування, де воно пізнане і отримало певну форму», – зазначає він [12, с. 167].

Досягти свободи, а отже подолати відчуження та привласнити продукти власної життєдіяльності людина може лише в суспільстві, в суспільному процесі виробництва, коли збігаються особисті й суспільні інтереси учасників спільної діяльності, а свобода людини визначається ступенем свободи інших людей. Відчуження та самовідчуження має соціальну природу, постає як реальність соціального буття людей, що виникає завдяки їх спільним діям. Людина, як суспільний індивід, долає своє відчуження в процесі привласнення багатства культурних здобутків всього людства, власних національних культурних цінностей та утвердження свободи. Таким чином, отримати форму мого, власного, того, що було ворожим, чужим або нічийним можливо тільки в процесі привласнення.

Пізнання феномену свободи, вважає Е. Фромм, сприятиме кращому розумінню динаміки суспільного розвитку та глибин психіки людини і акцентує увагу на різних проявах позитивної свободи. У стані позитивної свободи індивід набуває незалежності, що не призводить до усамітнення та ізоляції, а навпаки – поєднує людину зі світом, з іншими людьми та природою, робить її вільною і відповідальною особою.

Отже, однією з основоположних ознак свободи є здатність людини здійснювати гуманістичний вибір, протистояти тиску соціального середовища та долати відчуження як несправжній, протиприродний спосіб існування. Свобода стає долею не багатьох, вважає Фромм, та аналізує цікавий феномен індустріального суспільства – втечу від свободи. Витоки духовності, як і деструктивності, слід шукати в свободі, яка є, перш за все, мірою відповідальності людини за все. За своєю природою людина не є деструктивною. Ця якість є набутою, а не абсолютно керованою вродженими, спонтанними стимулами. Свобода первісно негативна, що виявляється в екзистенційній спрямованості свободи «від». Свобода не абсолютна, стверджують деякі філософи, надати людині повну свободу – це наблизити еру хаосу. Фромм висловлює своє міркування з цього приводу, що не свобода породжує хаос та деструктивність, а навпаки, утримання від власного волевиявлення, придушення внутрішньої свободи і породжує синдром безвідповідальності та насилля, а не любов до життя.

«Врешті-решт і свобода є важливою передумовою для розвитку біофілії. Але «свобода від» політичних оков не є достатньою передумовою. Якщо говорити про розвиток любові до життя, то має бути «свобода для чогось», свобода творити та будувати, дивуватися та на щось зважуватися. Така свобода передбачає, що індивід активний, усвідомлює відповідальність, що він не є рабом чи добре змащеним гвинтиком в машині» [11, с. 4-41]. Людину, яка тяжіє до свободи чи тікає від неї, філософ розглядає в потоці історії, в просторі соціального буття. Акцентуючи на біосоціальній природі людини, підкреслює, що боротьбу зі злом слід розпочинати в своїй душі, бо воно є результатом власного вибору людини, а не обумовлено тільки біологічною природою, чи є результатом історичного диктату.

Актуальним питанням сьогодення залишається питання про зміст свободи у технократичному суспільстві, де проблеми економічного зростання в умовах кризи та екологічної небезпеки, виходять на передній план. Важливо зрозуміти, чи збережеться свобода в умовах формування нового, демократичного суспільства, в якому суттєво збільшуються права і свободи громадян, умови в якому все більш урівнюються і, одночасно, зростає індивідуалізм, знижується регулятивна дія норм і правил, зростає відчуження людини від природи. Як відомо, К. Маркс говорив про труд як необхідність. То чи є сьогодні можливість отримати реальну свободу на робочому місці, в умовах, коли техніка скорочує труд людини як на виробництві, так і у власній оселі, переповненій побутовими приладами. То чи стане сфера «не роботи» вільною від необхідності, чи можливо сфера дозвілля відкриває інший тип свободи? Це все актуальні питання сьогодення.

Особливого звучання набирає проблема свободи в інформаційному суспільстві, що переповнене всілякими «технологіями несвободи»: дискурсами влади, ідеологічними «ізмами», мовами симулякрів, психотерапевтичними практиками, технологіями маніпулювання психікою, усілякими етиками турботи про людину» [7, с. 1]. Інформаційні технології сьогодні перетворюються у технологію маніпуляцій свідомістю та поведінкою, як індивідуальною так і колективною, змінюють світ комунікативного праксису, виводячи на передній план подію, контакт, комунікацію та з головного двигуна цивілізаційного розвитку перетворюються на глобальну загрозу людській свободі.

Висновки. Отже, відсутність певних заборон, перешкод ще не означає свободи як можливості, здатності самореалізуватися. У сьогоднішній, навіть за несприятливих умов для розвитку, продовжується розбудова громадянської держави в Україні, технічний розвиток та створення умов для громадян обирати власний шлях для самореалізації. Для кожної конкретної людини важливо мати можливість реалізувати задекларовані свободи у власній повсякденності, в професійній діяльності, в приватній, соціальній сфері тощо. У сучасному суспільстві простір свободи розширюється за рахунок збільшення можливостей індивіда діяти в межах законів, а не порушувати їх як такі, що забезпечують свободу одного за рахунок несвободи іншого, стримують чи блокують процес власної самореалізації, творчої привласнюючої життєдіяльності.

Самоусвідомлення, саморозуміння в контексті свободи, залежить від спілкування людини з іншою людиною, власного буття та «буття-з-іншим», в якому комунікація визначає межі власної свободи, власну самостійність та відповідальність за буття з іншим. Таким чином, проблему свободи слід розглядати не тільки як можливість діяти, а як потенційну здатність досягати мети поряд з «іншим буттям». Сучасний простір свободи розширюється за рахунок збільшення можливостей індивіда досягати власної самореалізації в творчій привласнюючій життєдіяльності, не виходячи за межі правового поля. Тому свободу можна розглядати як антипод відчуження, а привласнення як результат подолання цього відчуження, що розгортається у певному діапазоні. Оцінюючи ступінь свободи людини в суспільстві слід зважати не тільки на політично задекларовані лозунги, а на ті конкретні механізми, які забезпечують здатність особи в духовному, інтелектуальному, економічному контексті реалізувати свій внутрішній потенціал і формували відчуття впевненості, захищеності, відповідальності за власні дії, а не почуватися відчуженою від суспільства.

Людина має не тільки приймати рішення, робити особистий вибір, а ще бути здатною реалізувати його і нести за нього відповідальність. Таким чином, ми підходимо до проблеми свободи не тільки як можливості діяти, а до проблеми свободи як здатності, потенційної можливості здійснювати певні дії та досягати свідомої мети в демократичному суспільстві.

Список використаної літератури

1. Бердяев Н. А. О назначении человека / Н. А. Бердяев. – М.: Издательство «Республика», 1993. – 383 с.
2. Гегель Г. Энциклопедия философских наук. Т. 3. Философия Духа / Г. Гегель; [Отв. ред. Е. П. Ситковский. Ред. коллегия: Б. М. Кедров и др.]. – М.: Мысль, 1977. – 471 с.
3. Гельвецій К. А. Про людину, її розумові здібності та виховання / Гельвецій Клод Адріан; [перекл. з французької Валер'яна Підмогильного]. – К.: Основи, 1994. – 416 с.
4. Голубченко В. П. Необходимость и свобода / В. П. Голубченко. – М.: Кафедра философии АН СССР, 1974. – 200 с.
5. Грабовський С. У пошуках істини: український неомарксизм 1960-1980-х / С. Грабовський // Філософська думка. – 2009. – № 3. – С. 90-102.
6. Давыдов Ю. Н. Труд и свобода / Ю. Н. Давыдов. – М.: Высшая школа, 1962. – 132 с.
7. Лук'янець В. С. Нанотехнологічна революція. НЛП. Проблема свободи [Електронний ресурс] / [В. С. Лук'янець, О. М. Кравченко, Л. В. Озадовська та ін.] // Науковий світогляд на зламі тисячоліть. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2006. – Частина II. Розділ III / С. 1-17. – Режим доступу до книги: <http://www.filosof.com.ua/Naukovsvit/Zmist.htm>.
8. Маркс К. Сочинения. 2-е изд. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1961. – Т. 20. – 827 с.

9. Табачковський В. Г. «Лабіринти свободи» у вітчизняному марксистському та постмарксистському антропологізмі / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Т. В. Лютий та ін. // Людина в цивілізації XXI століття: проблема свободи. – К. : Наукова думка, 2005. – С. 49-70.
10. Фридмен Милтон. О свободе / Милтон Фридмен, Фридрих Хайек // В серии «Философия свободы», вып. II. – М.: Социум, Три квадрата, 2003. – 182 с.
11. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – М.: ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998. – 672 с. – (Классики зарубежной психологии).
12. Ясперс К. Истоки истории и ее цель / К. Ясперс // Смысл и назначение истории; [пер. с нем. 2-е изд.]. – М.: Республика, 1994. – С. 28-287.

Одержано редакцією 01.08.2014

Прийнято до публікації 21.08.2014

Аннотация. Шевченко А. Н. *Феномен свободы как составляющей демократического общества.* Анализируются основные проблемы, связанные с возможностью реализации свободы человека, как неотъемлемого атрибута демократического общества, в условиях современного социума. Свобода человека является результатом способности его к рефлексии, принятию решений и определению собственных жизненных стратегий в глобализованном мире. Сделано ударение на том, что сущность свободы не только в осознании необходимости, свобода – это активные действия, преодоление состояния пассивности, бездействия, в котором проявляется стремление человека к свободе и преодолеваются разнообразные препятствия. Подчеркнуто, что актуальными вопросами сегодня остаются вопросы о содержании свободы в технократическом обществе, где проблема экономического роста в условиях кризиса и экологических угроз, является первоочередной. Отмечено, что достигнуть свободы, а значит преодолеть отчуждение и присвоить продукты собственной жизнедеятельности, человек может только в обществе, в общественном процессе производства, когда совпадают личные и общественные интересы участников совместной деятельности, а свобода человека определяется степенью свободы других людей.

Ключевые слова: свобода, необходимость, отчуждение, присвоение, коммуникация, общество.

Summary. Shevchenko G. M. *The phenomenon of freedom as a constituent of democratic society.* Some basic problems which are connected with the modern state of freedom realization as an inalienable attribute of democratic society are analysed. It is marked, that the freedom of any person appears as a result of his/her capacity for a reflection, making decision and determination of his/her own vital strategies in a globalized world. It is stressed that the essence of freedom is not only in realization of necessity, freedom is some active actions, overcoming of the state of passivity, inactivity, where the will of the person to gain freedom appears and various obstacles are overcome. It is underlined, that the burning question of present time is the question about the maintenance of freedom in technocratic society, where the problems of economy growth and ecological danger go out on a foreground in the conditions of crisis. It is marked, that the person is able to attain freedom, and, thus, to overcome alienation and appropriate his/her own products of vital activity only in a society, in the public process of production, when the personal and public interests of participants of joint activity gather, and the freedom of the person is determined by the degree of freedom of other people.

Key words: freedom, necessity, alienation, appropriation, society.

УДК 130.2

М. Й. Дмитренко

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ТИПІВ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

Стаття присвячена дослідженню підходів до класифікації типів корпоративної культури у просторі суспільства. Сучасний рівень розвитку корпоративного управління, що спричинив введення такого поняття як «культурний корпоративний простір», підтверджує актуальність проблематики дослідження. Автор статті описує критерії, що дозволяють виокремити провідні тенденції життєдіяльності різних компаній. У статті виокремлюються ознаки та параметри, аналіз яких дозволяє складати профіль корпоративної культури певної організації. Автор статті зосереджує увагу на характерних рисах найбільш поширених типологій корпоративних культур за їх розробниками. Здійснений автором порівняльний аналіз типологій дозволяє відтворити